

ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ

EVOLUTION OF CORPORATE STRUCTURES UNDER THE EFFECT OF CHANGES IN THE PROPERTY INSTITUTE

У статті проаналізовано еволюційні характеристики розвитку корпоративних структур з урахуванням впливу державного регулювання та змін інституту власності. Виділено параметри визначення організаційно-економічних характеристик еволюційного процесу перетворення функціональних форм виробничих структур. Зазначені критерії дали змогу здійснити аналіз: по-перше, історичних періодів із погляду форм існування корпорацій; по-друге, виокремити трансформаційні зміни в межах організаційної структури та інституту власності; по-третє, сформулювати підходи до зміни напрямів державного регулювання функціонування корпоративних структур.

Ключові слова: еволюція, корпоративна структура, інститут власності, підприємницьке середовище, відповідальність та майнові відносини.

В статье проанализированы эволюционные характеристики развития корпоративных структур с учетом влияния государственного регулирования и изменений института собственности. Выделены параметры определения организационно-экономических характеристик эволюционного процесса преобразования функциональных форм производственных структур. Указанные критерии позволили провести анализ: во-первых, исторических периодов

точки зрения форм существования корпораций; во-вторых, выделить трансформационные изменения в рамках организационной структуры и института собственности; в-третьих, сформулировать подходы к изменению направлений государственного регулирования функционирования корпоративных структур.

Ключевые слова: эволюция, корпоративная структура, институт собственности, предпринимательская среда, ответственность и имущественные отношения.

The article analyzes the evolutionary characteristics of the development of corporate structures, taking into account the impact of state regulation and changes in the institution of property. The author singles out the parameters for determining the organizational and economic characteristics of the evolutionary process of transformation of functional forms of production structures. These criteria allowed us to analyze: first, historical periods from the standpoint of the forms of existence of corporations; secondly, to highlight transformational changes within the organizational structure and property institution; and third, to formulate approaches to changing the direction of state regulation of the functioning of corporate structures.

Key words: evolution, corporate structure, property institution, business environment, responsibility and property relations.

УДК 334.7

Лобань О.О.

здобувач,
старший викладач кафедри
підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій

Постановка проблеми. Сучасні процеси, що відбуваються у національній економіці, мають безпосередній зв'язок з особливостями історичного розвитку, у тому числі й у сфері корпоративного управління господарськими організаціями, і акціонерні товариства не є винятком.

Отже, еволюційний розвиток первісних форм об'єднання інтересів окремих осіб до сучасної моделі корпоративної організації потребує додаткової уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою історичного дослідження корпоративних утворень в економічній теорії займалися такі провідні зарубіжні вчені-економісти, як А. Берлі, Г. Мінз, В. Ойкен, Е. Чемберлін та ін.

У вітчизняній економічній науці питаннями історичного розвитку корпоративного управління займалися багато вчених, зокрема цим питанням присвячено роботи О.Ю. Белікової [1], О.Е. Гудзь [2], Т.В. Сьомкіної [3; 4], С.Ф. Смеричевського, І. Лукач [5], О.О. Кравцова [6], Д.І. Погрібного [7] та ін.

Наукові дослідження у цій сфері присвячено аналізу проблем корпоративного управління та внутрішньокорпоративних взаємовідносин. Але, на нашу думку, є необхідність додатково проаналізувати процес трансформації корпоративних утворень з урахуванням історичних умов форму-

вання та еволюційного процесу створення сучасних життєздатних суб'єктів підприємницької діяльності у формі корпоративних структур.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз еволюційних характеристик розвитку корпоративних структур з урахуванням впливу державного регулювання та змін інституту власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративна структура господарюючої організації є результатом еволюційного процесу перетворення функціональних форм виробничих структур, які утворювалися під впливом змін як техніко-технологічного оформлення підприємницького процесу, так і ринкової ситуації.

Для того щоб визначити організаційно-економічні характеристики еволюційних змін, що відбулися у процесі історичного розвитку підприємницьких структур із погляду розвитку корпоративної структури підприємства, найбільш важливими, на нашу думку, є параметри, що були виокремлені нами в процесі дослідження:

1. Корпоративна структура в загальному підприємницькому середовищі. Визнання державою корпоративної структури як окремого учасника ділового обігу, його правове оформлення та державне регулювання умов функціонування.

2. Внутрішня організаційна структура. Наявність сформованих органів внутрішнього управління підприємницької структури, способи та порядок прийняття рішень та узгодження діяльності в межах організаційної структури.

3. Членська участь та майнова участь. Еволюція поняття членства в корпорації, вплив власника на прийняття рішень під час управління підприємством та капіталом підприємства, взаємодія між власником та менеджером у межах підприємницької діяльності корпоративної організації.

4. Відповідальність. Еволюція поняття відповідальності, зміна суб'єкта відповідальності та її меж.

5. Майнові відносини. Еволюція мети створення корпорації: засновницький інтерес – прибуток – майновий дохід та дивіденд.

Зазначені критерії дають змогу здійснити аналіз: по-перше, історичних періодів із погляду форм існування корпорацій; по-друге, виокремити трансформаційні зміни в межах організаційної структури та інституту власності; по-третє, сформулювати підходи до зміни напрямів державного регулювання функціонування корпоративних структур. Тому є необхідність у додатковому розгляді еволюції форм підприємницьких об'єднань з урахуванням наведених критеріїв.

Історично першими утвореннями, які визнано на державному рівні, були давньоримські міжпідприємницькі об'єднання (*universitas*). Об'єднання приватних осіб, що мали назву *universitas* (табл. 1) – це такі об'єднання, що створювалися за спільністю приватного інтересу. Такий приватний інтерес ґрунтувався не на особистих, а на профе-

Таблиця 1

Міжпідприємницькі об'єднання Стародавнього Риму

Період	Підприємницькі об'єднання	Особливості
Давнього Риму	Об'єднання приватних осіб, що отримали назву <i>universitas</i> (такі об'єднання створювалися за спільністю приватного інтересу, який ґрунтувався на особистих або професійних інтересах), наприклад колегія хлібопеків (<i>collegia pistorum</i>), колегія майстрів (<i>collegia fabrorum</i>), колегія мореплавців (<i>collegia naviculariorum</i>) та ін.	<ul style="list-style-type: none"> - утворювалися приватними особами, не потребували попереднього дозволу чи подальшої санкції з боку органів влади (важливо було лише, щоб мета колегії не суперечила нормам публічного права); - певна структура внутрішньої організації (для створення колегії достатньо було трьох осіб); - наявність членства (у разі виходу члена з організації на його місце приходили нові особи, які й набували права членства в організації); - спільне майно <i>universitas</i> уважалось таким, що належить об'єднанню, а не її членам; - повна відповідальність за принципом «кругової поруки»

Таблиця 2

Міжпідприємницькі об'єднання Середньовіччя

Період	Підприємницькі об'єднання	Особливості
Середньовіччя	Торгові гільдії (створювалися для організації торгівлі, як внутрішньої, так і зовнішньої)	<ul style="list-style-type: none"> - організаційно ці об'єднання не були господарськими одиницями; - мали свої певні внутрішні правила поведінки, але не формували єдину структуру організації; - членство в організації було напряму пов'язане з особистістю торгівця; - не ставили перед собою мету ведення загальної справи; - повна відповідальність за принципом перестраховання
	Морські гільдії (створювалися для організації морської торгівлі)	<ul style="list-style-type: none"> - членство в організації було напряму пов'язане з особистістю торгівця; - за структурування організації переважають відносини з приводу капіталу; - члени такої організації мали частку в загальному капіталі організації у формі паю; - розмір паю зазвичай був рівним у всіх членів; - повна відповідальність за принципом перестраховання
	Гірничі гільдії (створювалися для організації гірничої справи)	<ul style="list-style-type: none"> - оформлюється єдина організаційна структура з формалізацією корпоративних зв'язків; - управління справами перебуває у віданні загальних зборів, які вирішували питання більшістю голосів; - члени організації мали частку в загальному капіталі організації у формі паю; - кількість паїв була досить значною; - пай відчужувався вільно та прирівнювався до нерухомості; - особистісна відповідальність за принципом взаємної відповідальності
Пізнє середньовіччя	Ост-Індійська компанія Вест-Індійська компанія	<ul style="list-style-type: none"> - жорстка організаційна структура з повною формалізацією корпоративних зв'язків; - управління справами шляхом проведення загальних зборів (наявність зборів як на чергових, так і позачергових); - прийняття рішень за принципом «один учасник – один голос»; - отримання частки прибутку відповідно до розміру своєї участі; - відповідальність за принципом «у межах розміру своєї участі»

сійних інтересах. Такими об'єднаннями у давньоримських містах були колегія хлібопеків (*collegia pistorum*), колегія майстрів (*collegia fabrorum*), колегія мореплавців (*collegia naviculariorum*) та ін.

Ця форма міжпідприємницького об'єднання має такі характеристики:

- корпоративна структура *universitas* у загальному підприємницькому середовищі формувалася приватними особами, і це не потребувало попереднього дозволу чи подальшої санкції з боку держави. Важливою умовою була мета створення об'єднання, яка не повинна була суперечити нормам публічного права;

- внутрішня організація *universitas* мала деякі ознаки структуризації з погляду виконання виробничих функцій співвласниками;

- членська участь уже мала місце. Так, у разі виходу члена з організації *universitas* на його місце приходили нові особи, які й набували права членства в організації;

- відповідальність членів об'єднання *universitas* здійснювалася за принципом «кругової поруки»;

- спільне майно *universitas* уважалося таким, що належить об'єднанню, а не його членам.

У період Середньовіччя найбільшого поширення набули такі міжпідприємницькі об'єднання, як торгові гільдії, морські гільдії та гірничі гільдії (табл. 2). Ці галузеві об'єднання мали як спільні риси, так і значні відмінності.

Наприклад, для торговельної гільдії характерними були такі ознаки:

- з погляду корпоративної структури ці об'єднання ще не набули рис господарської одиниці;

- поряд із цим вони вже мали свої певні внутрішні правила поведінки;

- членство в організації було напряму пов'язане з особистістю торговця і не переходило до наступників і спадкоємців;

- із погляду майнових відносин ці об'єднання не ставили перед собою мету ведення загальної справи;

- майнова відповідальність здійснювалася за принципом перестраховування.

Морські гільдії порівняно з торговельними мали як спільні характеристики, так і низку відмінностей (табл. 2):

- ці об'єднання також не є господарськими одиницями;

- членство в організації також пов'язане тільки з особистістю підприємця;

- відповідальність також здійснювалася за принципом «перестраховування»;

- щодо структури організації, то між підприємцями переважають відносини з приводу капіталу, а не товару;

- на відміну від торговельних гільдій ці об'єднання вже мали спільну мету у веденні справи, при цьому члени морської гільдії мали частку в загальному

капіталі організації у формі паю (розмір паю зазвичай був рівним у всіх членів).

Особливої уваги заслуговує характеристика гірничої гільдії:

- у цьому об'єднанні вже повністю оформлюється єдина організаційна структура з формалізацією корпоративних зв'язків;

- управління справами перебуває у віданні загальних зборів, які вирішували питання більшістю голосів;

- члени організації мали частку в загальному капіталі організації у формі паю;

- при цьому кількість паїв була досить значною (пай відчужувався вільно та прирівнювався до нерухомості);

- особистісна відповідальність здійснювалася за принципом взаємовідповідальності.

Наступним кроком в організації корпоративної взаємодії в межах підприємницьких об'єднань є Ост-Індійська та Вест-Індійська компанії, що розвивалися у період пізнього Середньовіччя (табл. 2).

Їх характеристики можна представити так:

- корпоративна структура має ознаки жорсткої організаційної структури з повною формалізацією корпоративних зв'язків;

- управління справами здійснюється шляхом проведення загальних зборів (як чергових, так позачергових);

- членська участь характеризується рівністю, прийняття рішень за принципом «один учасник – один голос»;

- майнова участь набуває наслідків через отримання частки прибутку відповідно до розміру своєї участі;

- відповідальність здійснюється за принципом «у межах розміру своєї участі».

Розвиток корпоративних міжпідприємницьких об'єднань у період індустріалізації найбільш чітко характеризують два типи об'єднань: торговельно-виробничі корпоративні об'єднання, що були розповсюджені у Великобританії, Франції, Німеччині; виробничо-торговельні корпоративні об'єднання у США (табл. 3).

Торговельно-виробничі корпоративні об'єднання:

- були оформлені як окремі господарські одиниці з обов'язковим фіксуванням у статутних документах місцезнаходження, мети діяльності, розміру статутного капіталу і т. ін.;

- структуризація організаційного оформлення корпорації з погляду управління компанією передбачає, по-перше, відкритість інформації щодо функціонування корпорації з можливістю впливу учасника корпорації як власника на управління та, по-друге, передбачений механізм захисту учасником корпорації своїх корпоративних прав;

- у таких об'єднаннях уже був передбачений випуск акцій різного типу (іменні, привілейовані та акції на пред'явника) і, відповідно, різні можли-

Міжпідприємницькі об'єднання періоду індустріалізації

Період	Підприємницькі об'єднання	Особливості
Індустріалізація	торговельно-виробничі корпоративні об'єднання Великобританії Франції, Німеччини	- оформлення об'єднання як окремої господарської одиниці з обов'язковим фіксуванням у статуті місцезнаходження, мети діяльності, статутного капіталу і т. ін.; - обмеження відповідальності членів корпорації щодо зобов'язань корпорації у цілому; - відкритість інформації щодо функціонування корпорації з можливістю впливу на управління та захисту своїх прав; - випуск акцій різного типу (іменні, привілейовані та акції на пред'явника) і, відповідно, різні можливості впливу на управління компанією
	виробничо-торговельні корпорації (кінець XIX – початок XX ст., США)	- значне збільшення господарської одиниці за рахунок концентрації та централізації капіталу; - особистісні відносини повністю зникають і замінюються у межах пакетів акцій кожного учасника; - обмеження відповідальності членів корпорації межами вартості пакету акцій; - відкритість інформації щодо функціонування корпорації в межах участі у загальних зборах; - розпорошення контрольного пакету акцій

вості впливу власників акцій на управління компанією;

– з'являється обмеження відповідальності членів корпорації відносно зобов'язань корпорації у цілому.

Для виробничо-торговельних корпорацій періоду індустріалізації характерними ознаками є:

– значне збільшення господарської одиниці за рахунок концентрації та централізації капіталу;

– відкритість інформації щодо функціонування корпорації в межах участі у загальних зборах;

– особистісні відносини повністю зникають і замінюються у межах пакетів акцій кожного учасника;

– розпорошення контрольного пакету акцій;

– обмеження відповідальності членів корпорації межами пакету акцій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, еволюція підприємницьких структур корпоративного типу здійснювалася історично за такими критеріями: місцем корпоративної структури у загальному підприємницькому середовищі; внутрішньоорганізаційною структурою; членською та майновою участю її учасників; формою корпоративної відповідальності та майновими взаємозв'язками всередині корпоративної структури.

Тобто підприємницькі структури корпоративного типу змінювалися під впливом двох основних чинників: по-перше, під впливом змін державного регулювання; по-друге, під впливом змін інституту власності. Це надало їм можливість еволюціонувати так: *об'єднання приватних осіб – гільдії (торгові, морські, гірничі) – торговельно-вироб-*

ничі корпоративні об'єднання – виробничо-торговельні корпорації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беликова Е.Ю. Система акционирования: теоретические конструкции. Теория и практика экономики и предпринимательства: мат. IX Междунар. науч.-практ. конф. (Алушта, 3-5 мая 2012 г.). Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2012. С. 85.

2. Гудзь О.Є. Корпоративне управління: навч. посіб. К.: Державний університет телекомунікацій, 2014. 123 с.

3. Сьомкіна Т.В. Концептуальні основи формування конкурентних переваг сучасної корпоративної структури. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 1. С. 32-36.

4. Сьомкіна Т.В. Теоретичні підходи до аналізу функціонування суб'єкта підприємницької діяльності. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 4(22). С. 28-34.

5. Лукач І. Історія становлення корпоративного права в європейських країнах континентальної системи права. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 91. С. 42-45.

6. Кравцов О.О. Генезис і розвиток корпоративного права на території України: від давньоруського права до законодавства початку ХХ століття. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. № 6-1. Т. 2. С. 48-51.

7. Погрібний Д.І. Еволюція корпоративних прав в Україні. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2011. Вип. 21. С. 119-128.

8. Лобань О.О. Державне регулювання корпоративних відносин в Україні (історичний аспект). Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 4(22). С. 153-159.